

PROBLEMI ISTRAŽIVANJA U OBLASTI SOCIJALNE POLITIKE I SOCIJALNOG RADA⁶

Sažetak:

Istraživanja u oblasti socijalne politike i socijalnog rada, pod kojima u ovom tekstu podrazumevamo socijalna istraživanja, neopravdano su zapostavljena u našem društvu, iako postoji izrazita potreba za proučavanjem novih socijalnih pojava, procesa i problema o kojima malo znamo ili ništa ne znamo. Uzroke za ovakvu situaciju treba tražiti u institucionalnom sistemu socijalne politike, odn. deficitu istraživačkih institucija u ovoj oblasti, nedovoljnom podsticaju mladih i talentovanih stručnjaka da se bave naučno-istraživačkim i analitičko-istraživačkim radom u ovoj oblasti, posebno onih koji deluju u sistemu socijalne zaštite, nedovoljnoj materijalnoj podršci istraživačkoj delatnosti, nedovoljna obučenosť kadrova za istraživački rad, neadekvatna tehnička oprema institucija koje treba da se bave istraživačkim radom, itd. Značaj socijalnih istraživanja za sveukupni društveno-ekonomski i socijalni razvoj je nesporan, posebno u društvima u tranziciji pred kojima se nalaze izazovi osmišljavanja, koncipiranja i utvrđivanja nacionalnih strategija, dugoročnog razvoja.

Ključne reči: socijalna istraživanja, socijalna politika, socijalni rad, socijalni problem, pristupi istraživanju

UVODNE NAPOMENE

Istraživanja u oblasti socijalne politike i socijalnog rada neopravdano su zapostavljena u našem društvu, što je paradoksalno s obzirom na to da potrebe

---

4 Viši naučni saradnik, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja Beograd.
E-mail: knezic@sbb.rs

5 Redovna profesorka, Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka.
E-mail: mira.lakicevic@fpn.bg.ac.rs

6 Tekst primljen 24. oktobra 2011. godine.

za istraživačkim radom nikad nisu bile toliko izražene koliko poslednjih decenija. Društvo u tranziciji, kakvo je naše, suočava se sa novim socijalnim pojavama, problemima i teškoćama koje nisu dovoljno spoznate, proučene i analizirane kako s aspekta razvoja i upotpunjavanja socijalno-političke teorije, tako i obogaćivanja prakse. Razloga za ovakvu situaciju ima više, navodimo nekoliko, po nama, najrelevantnijih: nedovoljna institucionalna razvijenost, odn. odsustvo kompetentnih naučno-istraživačkih instituta i zavoda u oblasti socijalne politike i socijalnog rada, nedovoljna alokacija sredstava za ove potrebe, nedovoljna obučenost kadrova za analitičko-istraživački rad, kao i slaba motivisanost i vrednovanje ovakvog rada u ustanovama i institucijama koje se bave socijalnim pojavama i problemima (pre svega mislimo na centre za socijalni rad, kao i druge institucije socijalne zaštite i socijalnog rada). Ovaj nepokriveni istraživački prostor nadomešćuje se samoinicijativnim uključivanjem istraživačkih ustanova iz drugih, srodnih oblasti, kao što su ekonomski, sociološki, psihološki, pedagoški, i drugi instituti društvenih i humanističkih nauka ili centri i zavodi (gerontološki, demografski, defektološki...). Ovakva situacija ne doprinosi afirmaciji i razvoju kako nauke o socijalnoj politici, tako i socijalno-političke prakse.

Nauka je, kao što je poznato, deo kulture jednog naroda. Saznavanje istine o čoveku je onaj oblik ljudskog stvaralaštva koji ima ogromnu vrednost, sam po sebi, potpuno nezavisno od svoje instrumentalne upotrebe. Rad na nauci, kako za onog koji otkriva naučne istine, tako i za onog koji se sa njom upoznaje, ima sam po sebi svoj duboki humani smisao, jer obogaćuje i oplemenjuje ljudski život, zadovoljava jedno od osnovnih ljudskih potreba, potrebu za znanjem, za razumevanjem svega onog što se zbiva u nama i oko nas.

Smisao naučnog znanja i humanističke erudicije jeste da se pomogne praksi da bude nešto više od nadahnute improvizacije i, manje ili više, bolno i skupo učenje na greškama koje su se mogle na vreme predvideti i izbeći. Poznata je misao da je „praksa bez teorije slepa, a teorija bez prakse prazna“.

Naučno-istraživački rad nije samo značajan faktor sveukupnog društvenog razvoja, već i nužan preduslov toga razvoja, o čemu postoje brojni empirijski dokazi. Tako, na primer, istraživajući korelacione odnose između ulaganja u naučno-istraživački rad i porasta proizvodnje za 17 vrsta industrijskih grana u SAD i Velikoj Britaniji, engleski ekonomista Freeman ustanovio je visok koeficijent korelacije između izdataka za naučno-istraživački rad i stope rasta proizvodnje i to: 0,95 za Veliku Britaniju i 0,76 za SAD.

Još krajem sedamdesetih godina prošloga veka, na naučnom skupu o mestu i ulozi naučnog rada u našem društvu, koji je organizovala Srpska akademija nauka, ukazano je na posledice neadekvatnog odnosa društva prema naučno-istraživačkom radu. Bez naučno-istraživačkog rada društvo nema određenu svest o tome kuda ide, koje ciljeve želi da realizuje, kojim smerom treba da se

razvija, kakve vrednosti treba da ostvari, kako vaspitavati decu i omladinu, za kakav budući život i za kakav budući oblik društvene organizacije se treba zalagati. U društvu koje živi bez ideala, koje nema svesti o budućnosti, vlada opasan duhovni vakuum u sadašnjosti. Taj vakuum mogu da ispunjavaju i koriste reakcionarne ideologije koje se obraćaju najtamnijim i najagresivnijim ljudskim nagonima i koja naročito teže da ožive rasistička i nacionalistička osećanja. Jedan od karakterističnih vidova ovog vakuuma je široko rasprostranjen nihilizam i revolt protiv svega postojećeg, ili, sasvim obratno, mirenje sa svim postojećim kao besmislenim. Bez istraživačkog rada sve teorije o tome kakav treba da bude čovek i kakvo treba da bude društvo koje izgrađujemo su utopijske i fiktivne. Bez istraživanja, novih saznanja o opštim tendencijama razvoja, najverovatnijim budućim stanjima, nikakva praksa u savremenom društvu nije moguća, pa ni ona koja treba da stvori humanije društvo kome se teži.

Da bi socijalna istraživanja bila validna i usmerena ne samo prema praksi, nego i upotpunjavanju i razvoju teorijskih osnova socijalne politike i socijalnog rada, neophodno je poznavanje i ovladavanje metodologijom socijalnih istraživanja, koja, nažalost, u nas nije dovoljno teorijsko-empirijski razvijena, odn. tek je u začecima razvoja, budući da je u poslednje vreme primetno interesovanje kompetentnih naučnih radnika iz ove oblasti za tu tematiku.

Poznavanje metodologije za istraživače socijalnih pojava neophodno je iz više razloga:

- Da bi se mogao lakše uočiti i formulisati istraživački problem;
- Da bi se lakše mogla pratiti referentna literatura;
- Da bi se istraživanje projektovalo sa ciljem da se doprinese rešavanju problema;
- Da bi se izbegao subjektivizam prilikom postavljanju istraživačkih pitanja i hipoteza;
- Da bi se mogao napraviti adekvatan nacrt istraživanja i plan analize podataka;
- Da bi se odabrale adekvatne metode i tehnike za prikupljanje podataka;
- Da bi se rezultati istraživanja mogli objektivno, validno interpretirati, na osnovu čega se mogu dati preporuke za dalji rad, nastavak ili dovršetak određenog tretmana, odn. rešavanje problema. I, što je na kraju i na početku, da bi se razvijala sama nauka;
- Da bi se ostvarila komunikacija sa javnošću putem objavljivanja istraživačkih rezultata; i
- Da bi se realizovali programi evaluacije.

Specifičnost metodologije socijalnih istraživanja, a pre svega istraživanja u oblasti socijalnog rada, ispoljava se u prihvatanju načela **metodološkog pluralizma**, koji dopušta svaku mogućnost osim one da je neko rešenje jedino moguće, zauvek važeće, postojano i nepromenljivo. Otuda potiče bogatstvo različitih pristupa koji se koriste u praksi socijalnog rada, pa se metodologija istraživanja u socijalnom radu bavi: 1. Opisom različitih metoda, strategija i taktika istraživanja koje pomažu socijalnom radniku da se rukovodi istraživanjem i praksom u smislu filozofske paradigme koja stoji u pozadini određene metode; 2. Opisom različitih programa, odn. faza istraživačkog procesa s pozitivističke i fenomenološke perspektive, s posebnim naglaskom na rigoroznost provođenja postupka koji se rukovodi različitim tradicijama; 3. Opisom različitih metoda za prikupljanje i analizu iskustvene evidencije u socijalnom radu, uključujući pri tom tehnike kvalitativne i kvantitativne analize (A. Halmi, 2001:155). Dakle, diferencija specifika socijalnih istraživanja prevashodno je interdisciplinarnost, zbog kompleksnosti i osetljivosti prirode predmeta istraživanja, koji je neophodno sagledati, analizirati, proučavati sa više aspekata, višeslojnih uzroka, uslova i faktora, kako bi krajnji rezultati i zaključci bili naučno utemeljeni i validni, odn. metodološki korektni.

DEFINISANJE POJMA SOCIJALNIH ISTRAŽIVANJA

U metodološkoj teoriji postoji veliki broj različitih i sličnih definicija naučnog istraživanja. Ovde samo navodimo pojam naučnog istraživanja koji nam se čini prihvatljivim s aspekta predmeta ovog rada. Naučno istraživanje je sistematsko proučavanje predmeta, pojava i procesa, zasnovano na primeni naučnih instrumenata za prikupljanje, obradu i analizu podataka i naučnih metoda za izvođenje zaključaka o svojstvima predmeta istraživanja (S. Branković, 2007:30). Upravo zato što istraživanje mora biti sistematsko i svrsishodno, ono se mora unapred projektovati i planirati.

Projektovanje istraživanja se razlikuje zavisno od složenosti predmeta, vremenskog zahvata i metodološkog pristupa.

Za potrebe opisa različitih vrsta projekata razlikuju se:

Projektovanje složenih, fundamentalnih istraživanja, koja se karakterišu sledećim obeležjima:

- Za predmet imaju kompleksne pojave;
- Realizuju se u dužem vremenskom periodu (nekoliko godina);
- Kombinuju više metoda, uključujući i teorijske;
- Sprovode se angažovanjem čitavih istraživačkih timova;
- Često su multidisciplinarna;
- Sastoje se od više pojedinačnih projekata.

Projektovanje pojedinačnih, jednokratnih istraživanja karakteriše:

- Mnogo uži predmetni opseg: često su to odnosi dvaju ili više svojstava nekog predmeta (varijabli u statističkom smislu);
- Ispituju odnose uslovljavanja ili uzročnosti među nekim pojavama;
- Vremenski kraće traju;
- Sprovodi ih manji broj istraživača, a često je to samo jedan autor koji može da koristi pomoć drugih istraživača (npr. doktorski radovi).

Bitna svojstva svakog naučnog istraživanja su: da predstavlja saznavanje novog o predmetu istraživanja (i potvrda već postojećeg saznanja je novo saznanje); da je sistematično i dobro organizovano, jasno predmetno i ciljno usmereno; da je složeno, strukturirano, smisljeno i konzistentno; da se zasniva na međusobnoj povezanosti teorije i društvene prakse.

Osnovna komponenta istraživačkog rada, bez koga se ono ne može zamisliti, jeste mišljenje. Najznačajnija svojstva naučno-istraživačkog mišljenja su: sasvim određena i jasna predmetnost; naučna osnovanost; logičnost i smisljenost; kritičnost; konzistentnost i koherentnost; prodornost; realističnost, objektivnost; sistematičnost; celovitost i doslednost.

Projektovanje je, dakle, smisaona, umna, kreativna i stručna aktivnost u kojoj posebno dolazi do izražaja obdarenost, talenat, imaginacija, nadahnuće i druge sposobnosti istraživača. Pored kreativnog, intelektualnog rada, proces projektovanja sastoji se i od stručnih i rutinskih aktivnosti i postupaka koji se odvijaju po određenim pravilima.

Polazeći od ovih opštih definicija, neophodno je da preciznije odredimo pojam socijalna istraživanja. Ako pod socijalnom politikom, u najširem značenju, podrazumevamo svesnu društvenu delatnost koja ima za cilj podizanje nivoa socijalne sigurnosti građana, smanjenje siromaštva, odn. ujednačavanje startnih pozicija u društvu i smanjenje socijalnih nejednakosti, ostvarivanje socijalne pravde i humanizacije društva redistribucijom dohotka od strane države u sferi radnih, životnih i društvenih uslova, predmet istraživanja u oblasti socijalne politike čine svi konstitutivni elementi navedene definicije. Konkretnije rečeno, predmet istraživanja u oblasti socijalne politike mogu biti sva područja koja ona obuhvata (nedovoljno poznate pojave, problemi, procesi, odnosi, funkcije, dimenzije, itd.), kao što su: sistem socijalne sigurnosti (penzijsko i invalidsko osiguranje, zdravstveno osiguranje, osiguranje za slučaj nezaposlenosti), oblast zapošljavanja, obrazovanja, dečje i socijalne zaštite, socijalni aspekti stanovanja, sistem zdravstvene zaštite i zaštite boraca, ratnih vojnih invalida i civilnih invalida rata, kao i pojave koje se nalaze u uzročno-posledičnom odnosu sa socijalnim razvojem. Ovde se pod pojmom socijalnog razvoja podrazumeva širi koncept, koji obuhvata proces kvantitativnog rasta i kvalitativnih promena

u sferi radnih, životnih i društvenih uslova ljudi (M. Lakićević i A. Gavrilović, 2008:8). Dakle, radi se o najširem konceptu zadovoljavanja ljudskih potreba i ostvarivanju njihovih socijalnih prava.

U fokusu istraživanja u socijalnoj politici mogu biti i aktuelne socijalne pojave i problemi, uključujući i njihove socioekonomske aspekte (životni standard, potrošačka korpa, inflacija, zarade i sl.), kao i sociodemografske dimenzije (na primer starenje stanovništva, morbiditet, natalitet, mortalitet, divorzijalitet, apsentizam, radnoaktivna populacija, itd.), koje su tesno međusobno povezane, uslovljene i prožete. Kao što se može uočiti, lepeza istraživačkih tema, pojava i problema u oblasti socijalne politike vrlo je široka i usko povezana sa ekonomskim, pravnim, političkim, demografskim, etičkim, etnološkim, kulturološkim, istorijskim i drugim, pre svega, društvenim, humanističkim naukama. Iz ovoga se nameće zaključak da socijalna istraživanja, po svojoj suštini i osnovnim karakteristikama, treba da budu multidisciplinarna, zbog kompleksnosti samih pojava, problema i tema koje su u njihovom fokusu (M. Lakićević, 2001:13).

Kada se govori o istraživanjima u oblasti nauke o socijalnom radu, situacija je gotovo identična, jer su tesno povezana sa humanističkim naukama, posebno psihologijom, pedagogijom, andragogijom, gerontologijom, medicinom i drugim naukama i naučnim disciplinama koje imaju za svoj predmet proučavanje čoveka, njegovog funkcionisanja u manjim i većim društvenim grupama, kao i u aspektu ostvarivanja prava, zadovoljavanja potreba, itd. Naravno da multidisciplinarni pristup ne isključuje monodisciplinarna proučavanja različitih i brojnih tema iz oblasti socijalnog rada (M. Lakićević, 2002:156). Ovde pod socijalnim radom podrazumevamo posebnu profesionalnu delatnost koja ima zadatak da pruža pomoć pojedincima, porodicama i društvenim grupama u cilju prevladavanja problema i boljeg prilagođavanja društvenoj zajednici, odn. razvoja ličnosti, grupe i zajednice.

Dakle, kad govorimo o socijalnim istraživanjima ne mislimo na društvena istraživanja, nego na jednu konkretnu oblast društvenih istraživanja, a to je socijalna politika, socijalni razvoj i socijalni rad.

Specifičnosti situacije u oblasti socijalnih istraživanja u nas ogledaju se u sledećem:

- Evidentan je raskorak između potreba za istraživačkim radom u svim segmentima socijalne politike i objektivnih mogućnosti društva, odnosno naučno-istraživačkih institucija, da se te potrebe zadovolje;
- Nedovoljno jasna teorijsko-metodološka utemeljenost istraživačkog rada;
- Paradoksalnost u smislu da se polje istraživačkog rada sve više širi, potrebe za istraživanjima vrlo su izražene, s jedne strane, a mogućnosti da se te potrebe zadovolje vrlo su ograničene, s druge strane. Otuda

je nužno, kao i uvek kada su u koliziji potrebe sa mogućnostima, sačiniti program prioriteta, odnosno izvršiti selekciju nedovoljno pručenih socijalnih pojava, i obezbediti prioritet urgentnim tematskim područjima istraživanja, kao što su trgovina ljudima, zlostavljanje dece, žena i starih, vršnjačko nasilje, diskriminacija vulnerabilnih grupa, itd., uz prethodno institucionalno i sistemsko utemeljenje službi i naučno kompetentnih kadrova, koji bi takve projekte uspešno realizovali.

Svedoci smo aktuelnih, ponekad i radikalnih, sistemskih i strukturalnih društveno-ekonomskih i socijalnih promena, koje su u osnovi izmenile prilike u društvu. Naša saznanja o tome dobrim delom ili nisu dovoljna ili su prevaziđena. Akumulirali su se brojni socijalni problemi, koji nisu samo posledica društvenih okolnosti, već postaju i uzrok teške situacije u kojoj se danas naše društvo nalazi. Osiromašenje društva, visoka nezaposlenost, težak i ponižavajući položaj penzionera, problem mladih, kriminal i asocijalne pojave, osiromašenje javnih službi, naročito socijalnih, iziskuju ozbiljan multidisciplinarni, naučno utemeljen i kontinuiran istraživački rad. Navedene pojave, koje su i međusobno povezane, dovode do regresije u socijalnom razvoju, prevashodno su uslovljene nepovoljnom situacijom u oblasti ekonomije, ali ovi problemi deluju povratno i na sam ekonomski razvoj.

Osnovne polivalentne ustanove socijalne zaštite u lokalnoj zajednici, centri za socijalni rad, nedovoljno se posvećuju analitičko-istraživačkom radu, zbog povećanog obima rutinskih i administrativnih poslova koji su im nametnuti u novom sistemu socijalne zaštite. Stručni radnici navedenih ustanova s pravom ističu da provode svoje radno vreme u teskobnim prostorijama, zatrpani zahtevima za, manje-više, hitno rešavanje, prerano gube stručne ambicije, bez naročite materijalne stimulacije, malo pišu, možda malo i čitaju, a sasvim sigurno ne sistematizuju svoja dragocena znanja i retko objavljuju tekstove u stručnim časopisima, jer im to niko ne vrednuje.

Pretpostavke istraživačkog rada u oblasti socijalne politike i socijalnog rada

Da bi se ovako nepovoljna situacija prevazilazila neophodno je obezbediti bitne pretpostavke naučno-istraživačkog i stručno-analitičkog rada u oblasti socijalne politike i socijalnog rada, odnosno socijalnih istraživanja. Te osnovne pretpostavke su, po nama, teorijsko-metodološke, materijalne, organizacione, kadrovske.

TEORIJSKO–METODOLOŠKE PRETPOSTAVKE

Svako istraživanje, pa i istraživanje u oblasti socijalne politike i socijalnog rada, mora da se zasniva na teorijskim osnovama. Teorijske osnove podrazumevaju poznavanje teorije, odn. nauke o socijalnoj politici i socijalnom radu (definisane pojmove, kategorijalnog sistema, poznavanje teorijskih koncepcija, specifičnih metoda, tehnika i veština socijalnog rada, funkcija, odnosa, karakteristika socijalnih pojava i problema i sl.), s jedne strane, kao i poznavanje osnova metodologije kao nauke koja proučava metode i tehnike naučno-istraživačkog rada. Potrebno je, na ovom mestu, podsetiti na probleme u praksi, gde se metodologija, neretko, svodi i poistovećuje s pojedinačnim metodama i tehnikama istraživanja. Metodologija kao „nauka o putevima“ dolaženja do naučnih saznanja iz filozofskih i epistemoloških osnova otvara mnoga pitanja pravila i postupaka, kojih istraživač mora biti svestan prilikom izbora pristupa, metoda i tehnika prikupljanja podataka i njihove obrade i tumačenja. I jedno i drugo je u nespojivoj vezi, međusobno prožeto i tesno povezano i kao takvo uslov bez kojeg se ne može zamisliti validan, uspešan i značajan naučno-istraživački rad. Na primeru definisanja pojmova u svakodnevnom govoru i u nauci, možda je najlakše uočiti značaj i ulogu teorijsko-metodoloških pretpostavki naučnih istraživanja. Empirijski podaci, koje smo prikupili, vredni su onoliko koliko smo koristili naučno prihvaćene postupke.

Pod teorijsko-metodološkim pretpostavkama socijalnih istraživanja podrazumevamo teorijsko osmišljavanje i koncipiranje doktrina socijalne politike i socijalnog razvoja, preciznije definisanje pojmovno kategorijalnog sistema, unapređivanje i razvoj metodologije istraživačkih postupaka primerenih osobenostima i posebnim zahtevima istraživanja u ovoj oblasti, uz uvažavanje opštih istraživačkih i metodoloških principa, od kojih su posebno značajni sledeći:

1. **Javnost**, proizlazi iz naše društvene stvarnosti. Ono doprinosi kritičkom odnosu prema istraživanju i njegovim rezultatima;
2. **Objektivnost**, zavisi od pravednosti u postupanju, nepristrasnosti u procenjivanju, kao i promišljenosti u postupanju;
3. **Kontinuiranost**, obezbeđuje se neprekidnom kontrolom svih faktora koji učestvuju u istraživanju;
4. **Odmerenost**, određuje se prema vrsti istraživanja, prema cilju istraživanja, prema uslovima za istraživanje i prema intelektualnom i metodološkom kapacitetu istraživača i saradnika;
5. **Egzaktnost**, obaveza prema socijalno-političkoj nauci. Da bi se ona obezbedila neophodno je izbegavati svaku, ma i najmanju improvizaciju u proučavanju predmeta istraživanja;

6. **Doslednost**, označava principijelnost u svim fazama procesa istraživanja;
7. **Taktičnost**, zasnovana je na poštovanju ličnosti svih koji učestvuju u proučavanju postavljenog problema;
8. **Nenametljivost**, poseban princip socijalnog istraživanja. Nametanje stavova istraživača je neefikasno i neodrživo;
9. **Kreativna generalizacija**, izuzetno značajna intelektualna komponenta socijalnog istraživanja. Kreativna generalizacija podrazumeva uopštavanje zaključaka istraživanja, dovodeći rezultate istraživanja u međusobnu vezu i uzajamno prožimanje, uzročno-posledične odnose; i
10. **Specifičnost**. Oblast socijalne politike, kao i svaka druga društvena pojava, ima određene specifičnosti koje se moraju imati u vidu prilikom socijalnog istraživanja.

Materijalne pretpostavke

Bez obzira na to o kojoj vrsti istraživanja se radi, svako istraživanje je skupo (naročito empirijsko) i ne može se uspešno realizovati bez materijalnih sredstava. Da bi se ovaj problem prevazišao, korisno je udruživanje sredstava odnosno participacija različitih korisnika rezultata istraživanja, potencijalnih naručioca (na primer vladin i nevladin sektor, donacije, sponzorstvo, konzorcijum naučno-istraživačkih institucija i sl.). Pod materijalnim uslovima se ne podrazumeva samo obezbeđivanje materijalnih sredstava. U materijalne uslove ubrajamo i sve obaveze neophodne za uspešan rad koji oslobađa istraživača svih sporednih napora i omogućava mu punu intelektualnu koncentraciju na problem istraživanja. Ovdje mislimo, pre svega, na: posete odgovarajućim socijalnim ustanovama, nabavku literature i relevantne dokumentacije, uređenje prostorija, obezbeđenje sredstava za rad (potrošni materijal), naknade saradnicima, troškove prezentacije rezultata istraživanja, promocije i objavljivanja studije. Kontakti sa institucijama, studijska putovanja, edukativni seminar i druge forme dodatnog specijalističkog obrazovanja za realizaciju socijalnih istraživanja i konsultacije sa istaknutim naučnim i stručnim radnicima povećavaju efekat stvaralaštva.

Organizacione pretpostavke

Istraživanja u oblasti socijalne politike i socijalnog rada su, po svojoj prirodi, kompleksna, najčešće primenjena i interdisciplinarna, zbog čega je neophodno da se dobro organizaciono pripreme. Dobra organizacija istraživanja

pretpostavka je njegove uspješne realizacije. U tom smislu, veoma su korisne preliminarne konsultacije istraživača i saradnika na terenu i drugih učesnika u realizaciji projekata istraživanja. Socijalna istraživanja mogu da se organizuju i na širem nivou (regionalnom, internacionalnom, interesorskom i slično).

Kadrovske pretpostavke

Bez odgovarajućeg kadra ne može se očekivati uspeh ni u jednoj oblasti naučnog istraživanja. Prvi faktor u procesu naučnog saznanja svakako je ljudski faktor. Svaki dobar stručnjak može da razmišlja o unapređenju svoga posla (da istražuje), ako se metodološki orijentiše i organizuje. S obzirom na složenost i delikatnost socijalnih istraživanja poželjno je da ličnost istraživača poseduje određene intelektualne kapacitete, organizacione sposobnosti, kao i određeni smisao, talenat za istraživački rad, stvaralačku maštu, motivisanost, strpljenje, upornost, a korisno je, svakako, i iskustvo koje se stiče radom, poput latinske izreke „kovač postaje kovanjem“ ili, kako Nemci kažu, „majstor postaje vežbanjem“. Neke od pomenutih osobina istraživači, naročito mladi, mogu steći predanim, marljivim radom i samoedukacijom, odn. stručnim obrazovanjem i ovladavanjem metodologijom naučne discipline kojom se bave. Istraživanje ne može da bude samo privilegija nadarenih, izuzetno sposobnih i genijalnih pojedinaca. Razvoju nauke, teorije i prakse doprineli su i brojni talentovani i vredni anonimni istraživači koji su razvijali i upotpunjavali fond znanja o određenim socijalnim pojavama i problemima. Mislimo da su u pravu oni koji smatraju da je naučni poziv jedan od najuzvišenijih, ali i najtežih poziva, jer „traži čitavog čoveka, zaokuplja sve njegove misli, angažuje sve njegove duhovne i telesne snage... jer je rad na nauci teško i kompleksno zanimanje, koje pretpostavlja mnoge osobine kod onoga koji hoće da mu se posveti...“ (Šamić M., 1990:7).

Edukacija mladih stručnjaka i obuka za istraživački rad koji rade u institucijama u oblasti socijalne politike i socijalnog rada i obuka za istraživački rad od posebnog su značaja kako za razvoj naučnog fonda znanja o socijalnoj politici, tako i unapređivanje prakse, koja, kao što smo već naveli, često ide ispred teorije.

KVALITATIVNI I KVANTITATIVNI PRISTUP SOCIJALNIM ISTRAŽIVANJIMA

U naučnoj literaturi, od sedamdesetih godina dvadesetog veka, vode se rasprave o mogućnostima, značaju i relacijama kvantitativnog i kvalitativnog istraživanja u društvenim naukama, što nije mimošlo ni socijalnu politiku i socijalni rad. Razlika između kvantitativnog i kvalitativnog istraživanja nije samo

u primeni metoda, tehnika, postupaka i instrumenata prikupljanja i obrade podataka. Radi se i o drugačijem filozofskom pristupu istraživanju i ukratko ćemo podsetiti na te razlike.

Kvantitativno istraživanje zasniva se na filozofiji logičkog pozitivizma, po uzoru na prirodne nauke, koji pretpostavlja da su socijalne činjenice o nekoj objektivnoj stvarnosti odvojene od osećanja i uverenja čoveka.

Kvalitativna se oslanjaju na hermeneutiku, tj. saznavanje kroz razumevanje i opis, tumačenje značenja koje neka situacija (kontekst) ima za pojedinca i njegovo ponašanje, što pretpostavlja da postoje višestruke realnosti koje su socijalno konstruisane kroz individualna i kolektivna određenja situacije.

Kvantitativni pristup socijalne pojave i probleme posmatra kao uređenu stvarnost koju je moguće u potpunosti egzaktno saznati i na taj način složenost, višedisciplinarnost, razvojnost, dinamičnost i suptilnost pojava pojednostavljuje. Strogi zahtevi u primeni kvantitativnih istraživanja (preciznost u odabiranju uzorka, postavljanje hipoteza, testiranje teorija i statistički postupci i dokazivanje povezanosti, značajnosti, standardizovani instrumenti i insistiranje na nepristrasnosti i objektivnosti istraživača...) i nastojanje da se sve svede na broj i statističke pokazatelje primedbe i kritike su pristalica kvalitativnih istraživanja. A kvalitativna istraživanja polaze od istraživačkih pitanja (induktivni pristup) umesto deduktivno postavljenih hipoteza, izučavaju stvarnost onakva kakva je holistički – kao celovit problem, nastojeći ući dublje u problem u kontaktu sa ljudima i situacijama koje istražuje ne ističući nepristrasnost i vrednosnu neutralnost nauke.

Dok kvantitativna istraživanja zahtevaju reprezentativne uzorke, za kvalitativni pristup uzorak je, uglavnom, manji i namerni (biraju se pojedinci i pojave koje su atipične, nove, neistražene), analiza podataka je kvalitativna, što ne isključuje mogućnost primene i kvantitativne analize. Konkretni primeri najpoznatije ukazuju na neistražene pojave, a značaj pojedinačnih slučajeva dobro je poznat u društvenim naukama jer opisuju i kazuju ono što brojevi i statistika ne mogu.

Najjednostavnije, razlike između kvantitativno – kvalitativno uočavaju se u: pristupu, ciljevima, ključnim pojmovima, nacrtu istraživanja, metodama, tehnikama i instrumentima, ulozi istraživača i konteksta u proučavanju, kao i u analizi podataka.

Podsetićemo na metode i postupke i ulogu konteksta u istraživanju ova dva pristupa.

Kvantitativna istraživanja na osnovu jasno definisanih ciljeva, hipoteza, indikatora, tehnika, postupaka, standardizovanih instrumenata (upitnika, testova, skala), vode do obrade podataka i cilja da objektivno opiše i objasni društvene pojave i po mogućstvu dokaže uzročno-posledične veze.

Kvalitativna istraživanja polaze od uopštenijeg i slobodnijeg nacrtu, otvorenog prema svim aspektima pojave koju istražuje, koji se može razvijati i menjati tokom istraživanja, bez standardizovanih instrumenata (npr. dubinski intervjui, fokus grupe, studija slučaja, kvalitativna analiza), s ciljem da opišu i razumeju pojave iz perspektive subjekta ispitivanja. Dok se za kvantitativna obično kaže da su verifikatorna (da potvrđuju ili odbacuju hipoteze), kvalitativna, uglavnom, vode novim istraživanjima i otkrićima (eksplorativna).

U kvantitativnim istraživanjima istraživač prikuplja podatke putem unapred pripremljenih (najčešće standardizovanih) instrumenata, nastojeći da se drži po strani u cilju „objektivnosti“, dok se istraživač u kvalitativnim uključuje u pojave koje proučava držeći se okvirnih pitanja, smatrajući da je ljudsko ponašanje uslovljeno sredinom u kojoj se odvija i da se ne mogu izvoditi univerzalne od konteksta slobodne generalizacije.

Iako prikupljanje podataka metodama i tehnikama kvantitativnog istraživanja nije uvek garancija egzaktnosti i objektivnosti, pristalice istog kritikuju istraživače kvalitativnog kao „meke“ naučnike zbog nekorišćenja krutih, strogih kriterija i pravila i prikupljanja podataka prožetih subjektivizmom. Nije potrebno detaljnije objašnjavati kako statističke analize i brojčani opis istraživane pojave može dovesti do pogrešnih zaključaka i generalizacija ako istraživač ne poznaje i ne uočava svu slojevitost i višedimenzionalnost pojave koju izučava. Naučno saznavanje i zaključivanje, s obzirom na prirodu socijalnih pojava i procesa, ne može biti drugo nego poznavanje nužnih i dovoljnih uslova pod kojima su te pojave verovatne. Postojanje korelacija ne treba definitivno shvatiti kao dokaze o kauzalnim odnosima između pojava, već samo kao pokazatelje osnovanosti postavljenih istraživačkih pretpostavki i cilj saznavanja datih pojava ne može biti stvaranje teorija o izvesnim trajnim i nepromenljivim odnosima. (Knežić, 2001: 207-208) Nalaženje korelacija ne znači ili ne mora da znači i uzročno-posledičnu vezu. Dublje i bolje razumevanje pojedinačnih pojava, koje nude kvalitativna istraživanja, mogu biti dopuna kvantitativnim ili im pomoći u definisanju novih problema istraživanja.

Udružujemo slaganje sa autorima koji ističu značaj slojevitog, dubljeg i nijansiranog opisa neposredne stvarnosti, koja se opire uopštavanjima i izmiče kvantitativnim istraživanjima, a što su dovoljni razlozi da se odbace predrasude o „nenaučnosti“ kvalitativne metodologije. Prevazilaženje isključivosti u raspravama kvantitativno – kvalitativno u pravcu komplementarnog pristupa najbolje je rešenje za sve društvene nauke (Branković, S., 2009; Halimi, A., 1996; Savićević, D., 2011; i dr.).

I kada su u pitanju socijalna istraživanja pristupi nisu, i ne mogu se posmatrati kao međusobno suprotstavljeni. Socijalne pojave i problemi imaju i kvantitativne i kvalitativne dimenzije i koji će se pristup odabrati ili koji će

dominirati zavisi od: prirode predmeta i cilja istraživanja, naučne „zavičajnosti“, osposobljenosti i naklonosti istraživača. Iskustvo nam kazuje da je u istraživanju pojava koje su naučno zapostavljene i nedovoljno proučavane, o kojima imamo malo podataka, koje su osetljive, suptilne, poverljive i privatne, koje se „tiču kože“ ispitanika, uloga kvalitativnih metoda i postupaka nezamjenljiva i nemerljiva.

Primera radi, višedimenzionalna pojava nasilja u porodici, ne samo u nas nego u većini slučajeva i u svetu, istraživana je samo na ženama, i na uzorku, koji se olako proglašava reprezentativnim po principu zdravorazumskog a ne naučnog jezika. Nisu malobrojni oni koji bi na slučajnom uzorku iz metodologije najlakše pali. I rezultati dobijeni na takav način, koji se uzimaju zdravo za gotovo, nisu jedini nedostatak istraživanja tzv. kvantitativnim metodama i standardizovanim instrumentima.

U eri kompjuterizacije i priučenih istraživača, kompjuterski programi izbacuju mnoštvo statističkih podataka, tabela i grafikona, bez socijalnih, ekonomskih, kulturnih i ostalih uslova istraživane pojave koji daju ogoljen prikaz predmeta istraživanja, odn. određenog socijalnog problema ili pojave. Bez teorijsko-metodološke utemeljenosti iskustveni podaci se lišavaju postojećeg naučnog saznanja i ne mogu ni da otkriju niti da objasne dublje veze i odnose unutar složene pojave. Rezultati takvih sporadičnih istraživanja neretko imaju jednokratnu upotrebu (najčešće, da opravdaju utrošena sredstva i zadovolje očekivanja naručioca).

Svako istraživanje, pa i istraživanje npr. nasilja u porodici uz: rasprostranjenost, trajanje i oblike, ima – aktere (žrtve i počinioc), a svojim motivima i interesima koji proizvode posledice i svoj sociokulturni kontekst, što bi trebalo imati na umu prilikom izrade projekta istraživanja kao i eventualnog preuzimanja i korišćenja inostranih instrumenata za prikupljanje i analizu podataka. Razumljivo je da je svaki aspekt nasilja u porodici kompleksan i da istraživanje i samo jednog dela te pojave može i trebalo bi da podrazumeva korišćenje i kvantitativnih i kvalitativnih metoda i tehnika.

Da bi npr. nasilje nad starima istražili dobro je početi od dubinskog intervjua ili fokus grupa kako bi otkrili šta, na koji način i na kojim mestima i od koga trpe nasilje. Na osnovu tih saznanja se može istražiti pojava primenom standardizovanog upitnika na reprezentativnom uzorku uz analizu (kvantitativnu i kvalitativnu) zdravstvene dokumentacije, izveštaja socijalnih, gerijatrijskih i sl. izveštaja i sudskih presuda.

Od „priča“ pojedinaca bi trebalo početi, jer je mnogo nepoznatog ili teže „uhvatljivog“ što se odvija u porodici i što prethodi zlostavljanju. Navedenim primerom smo pokušali probleme istraživanja koliko toliko učiniti vidljivim, jer je nasilje u porodici (bez obzira ko su žrtve) sastavni deo složene situacije u porodici ali i u društvu.

Poznato je da su predmet istraživanja, pristupi, metode i tehnike u tesnoj vezi sa pogledima i predrasudama istraživača na problem iz čega proizlaze i mnoge slabosti.

Slabosti istraživanja mogu biti:

- nedovoljna teorijska utemeljenost,
- orijentisanost i oslanjanje samo na kvantifikaciju i kada nije neophodno,
- zapostavljanje kvalitativnih istraživanja i neadekvatna metodološka zasnovanost istih.

Nastojanje da se sve svede na broj i statističke pokazatelje uskraćuje mogućnosti da se istraživanjem dopre do slojevitosti, složenosti i suptilnosti odnosa kako u porodici tako i u mnogobrojnim socijalnim pojavama (kriminalitet, narkomanija, samoubistvo, siromaštvo, korupcija, invaliditet, nezaposlenost, izbeglištvo...). Treba reći i priznati da prostor kvalitativnog pripada sferi najsubjektivnijeg a metodolog, od dara i sposobnosti, tu „sakuplja“ poene i naučna priznanja. Kvalitativno i kvantitativno nije lako dovesti u „blizinu“ i zato su retki oni kojima to pođe za rukom i u istraživanju socijalnih pojava.

Postoji mnoštvo istraživačkih pristupa, metoda (kvalitativnih i kvantitativnih) i tehnika istraživanja u proučavanju socijalnih pojava koje su po svojoj interdisciplinarnosti bliske sa: sociologijom, psihologijom, pedagogijom, andragogijom, gerontologijom i dr. Isto tako, jedna metoda može biti korištena u više nauka, s tim što svaka nauka i naučna disciplina, pa tako i socijalna politika i socijalni rad, te metode prilagođava svom predmetu. Ponašanje uopšte, pa i nasilničko, devijantno i delinkventno, ne odvija se po linearnim uzročno-posledičnim obrascima nego ponašanje oblikuju misli, motivi, osećanja, uverenja... i potrebno ga je, kao i svako istraživanje, sagledati razvojno i celovito. **Za empirijsko istraživanje je karakteristično da prikupljaju podatke o direktnim i indirektnim manifestacijama pojava pomoću različitih metoda i tehnika.**

Metode i tehnike istraživanja se mogu razvrstati prema različitim kriterijumima. Nećemo se posebno baviti tim kriterijumima nego navodimo klasifikaciju metoda za prikupljanje podataka, za koju mislimo da može zadovoljiti potrebe istraživanja socijalnih pojava. Istraživanja socijalnih pojava se zasnivaju na sledećim metodama prikupljanja empirijskih podataka: ispitivanje, posmatranje, eksperiment, studija slučaja, biografski metod, sociometrija i analiza dokumenata unutar kojih se mogu koristiti neke od sledećih tehnika: intervju (dubinski i fokus grupe), anketa, test i kvalitativna analiza dokumenata. Neophodno je napomenuti da nijedna od njih nije sama po sebi ni kvalitativna ni kvantitativna. Primena prilagođena predmetu koji se istražuje i specifičnoj strategiji čini ih kvalitativnim ili kvantitativnim. **Socijalne pojave i procesi odvijaju se u različitim sociopolitičkim, ekonomskim, kulturnim, sredinskim, itd.**

okolnostima u kojima dolazi do različitih odnosa – čovek – društvo i njihovo proučavanje nemoguće je kako kao jedinstvene pojave tako i primenom jednog pristupa. Dobro definisanje istraživačkog predmeta vodi ka metodu istraživanja i metodama prikupljanja podataka. Imajući u vidu svako konkretno istraživanje neophodno je opredeliti se za odgovarajuće metode prikupljanja podataka i za određene postupke i instrumente. Prema tome, od tog izbora, koji podrazumeva i afinitete i profesionalnu osposobljenost istraživača, zavisi produbljenost i obuhvatnost istraživanja.

ETIČKI PROBLEMI ISTRAŽIVANJA

Pitanja vezana za etičke probleme istraživanja uopšte, i posebno kod socijalnih istraživanja, nadilaze granice prikupljanja podataka o ispitanicima kao i njihovu obradu i interpretaciju rezultata. Često se sreću u literaturi rasprave i sporovi oko manipulacije i obmana u istraživanjima. Mnoge pojave i problemi, koji spadaju u predmet socijalnih istraživanja, zadiru u privatnost i istraživač je dužan da pruži objašnjenje o cilju prikupljanja podataka kako bi ispitanik slobodno odlučio da li želi izneti podatke o sebi, svojoj porodici ili okolini. Osetljivost i suptilnost pojava i privatnost pojedinaca stavlja pred istraživače moralnu odgovornost i poštovanje određenih pravila prilikom istraživanja, odnosno:

- istraživanje se mora sprovesti u skladu sa naučnim standardima;
- mora se voditi računa da istraživanja ne nanose štetu ispitanicima (za očekivati je i društvu u celini), bilo da ih diskriminiše zbog rasnih, verskih, polnih, etničkih itd. razlika;
- istraživač je dužan da ne falsifikuje nego tačno navede dobijene rezultate; i
- istraživač je dužan zaštititi privatnost i poverljivost ispitanikovih podataka.

Odgovornost prema ispitanicima podrazumeva da im se iznesu detalji o istraživanju (ko, kako i zašto istražuje – predmet, cilj i uvid u rezultate), koji bi mogli da budu odlučujući za njihovu spremnost za učešće. Ali isto tako, istraživač ne bi trebalo da iznosi podatke koji bi mogli da ugroze valjanost istraživanja. U istraživačkoj praksi, međutim, ne tako retko, susrećemo se sa značajnim odstupanjima od navedenih pravila, što navodi na zaključak da je neophodno osnovna etička načela socijalnih istraživanja ugraditi u aktuelni kodeks profesionalnog delovanja kako socijalnih radnika, tako i drugih pomažućih profesija koje se bave istraživanjima u oblasti socijalne politike i naročito socijalnog rada.

Umesto zaključka želimo da naglasimo da je odnos društva prema socijalnim istraživanjima odnos prema čoveku i zadovoljavanju njegovih potreba, odnosno identifikaciji i sveobuhvatnom sagledavanju njegovih problema sa kojima se gotovo svakodnevno suočava u ličnom, porodičnom i društvenom funkcionisanju. Ostvarivanje pretpostavki za razvoj istraživačkog rada, koje smo prethodno analizirali, istovremeno je i preduslov socijalnog napretka, razvoja i blagostanja kako današnjih tako i budućih generacija. Dugoročne, strateške projekcije društveno-ekonomskog i socijalnog razvoja društva nije moguće uraditi bez razvijenog socijalnog istraživanja.

LITERATURA

- Branković, S. (2009), *Metodi iskustvenog istraživanja društvenih pojava*, Megatrend, Beograd.
- Halmi, A. (1996), *Kvalitativna metodologija u društvenim znanostima*, Pravni fakultet, Zagreb.
- Knežić, B. (2001), *Obrazovanje i resocijalizacija – metode merenja*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
- Lakićević, M., Gavrilović, A. (2008), *Socijalni razvoj i planiranje*, FPN i Čigoja štampa, Beograd.
- Lakićević, M., Knežić, B. (2011), *Istraživanje u socijalnoj politici i socijalnom radu*, FPN i Čigoja štampa, Beograd.
- Savićević, D. (2011), *Uvod u metodologiju andragogije*, Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača „Mihailo Palov“, Vršac.
- Šamić, M. (1990), *Kako nastaje naučno delo*, Svjetlost, Sarajevo.

Branislava Knežić
Mira Lakićević

PROBLEMS OF RESEARCH IN THE FIELD OF SOCIAL POLICY AND SOCIAL WORK

Summary:

Research in the field of social policy and social work, under which this text implies social research, are unjustifiably neglected in our society, although there is a notable demand for studying of new social phenomena, processes and problems on which we know nothing or

just a bit. The causes of such situation should be searched for in institutional system of social policy, i.e. the deficit of research institutions in this field, insufficient motivation of young and talented experts for dealing with scientific research and analytical research work in this field, particularly those acting in the social security system, insufficient financial support to research, insufficient training of human resources for research, insufficient technical equipment of institutions that should carry out research, etc. The importance of social research for overall societal-economic and social development is undeniable, particularly in societies in transition which face challenges of creation, conceptualization and establishment of national strategies of long-term development.

Key words: social research, social policy, social work, social problem, approached to research.